

“SURXONDARYO MILLIY LIBOSLARIDA TABIIY BO‘YOQLAR VA MATO ISHLATISH AN‘ANALARI”

Ashurova Nafisa

Termiz davlat universiteti 3-kurs milliy libos, kashtachilik va to‘qimachilik yo‘nalishi talabasi.

Annotatsiya

Mazkur maqolada Surxondaryo viloyatining milliy liboslarida tabiiy bo‘yoqlar va matolardan foydalanish an‘anaviy jarayonlari tahlil qilinadi. Ayniqsa, qadimdan to hozirgacha davom etib kelayotgan mato tayyorlash, bo‘yash va ularni libosda ishlatish texnologiyalari chuqur o‘rganiladi. Surxondaryo xalqi, xususan Boysun, Denov, Sherobod, va Termiz hududlarida qo‘llanilgan tabiiy rang beruvchi o‘simliklar (masalan, jiyda bargi, pista po‘sti, anor qobig‘i) asosida bo‘yalgan matolar hamda ularning libos dizaynidagi ahamiyati ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tabiiy bo‘yoqlarning ekologik xavfsizligi, matoga singdirilish usullari, ularning libosning estetik va madaniy qimmatiga qo‘shgan hissi yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy tikuvchilik va dizayn jarayonida tabiiy bo‘yoqlardan foydalanish imkoniyatlari, yosh dizaynerlar uchun ilhom manbai sifatida ko‘rib chiqiladi. Maqola doirasida mahalliy ustalar bilan olib borilgan suhbatlar, amaliy kuzatuvlar va tarixiy manbalar tahliliga asoslaniladi. Ushbu izlanish xalq amaliy san‘ati va zamonaviy moda o‘rtasida uzviylikni ko‘rsatishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Surxondaryo milliy liboslari, tabiiy bo‘yoqlar, mato bo‘yash an‘analari, xalq amaliy san‘ati, ekologik dizayn, hududiy xususiyatlar, milliy kiyimlar, mato texnologiyasi.

KIRISH

Har bir xalqning madaniy merosi, avvalo, uning kiyinish madaniyatida yaqqol namoyon bo‘ladi. Milliy liboslar nafaqat estetik ko‘rinish, balki xalqning urf-odati, ijtimoiy hayoti, tabiat bilan munosabati va hunarmandchilik an‘analarini ham o‘zida aks ettiradi. O‘zbekiston hududlarining har biri o‘ziga xos kiyinish madaniyatiga ega bo‘lib, ularning har biri rang, naqsh, mato turi va libos shakli jihatidan bir-biridan farq qiladi. Ayniqsa, Surxondaryo viloyati boy tarixiy, madaniy va tabiiy manbalari bilan ajralib turadi. Ushbu hududda qadimdan mato to‘qish, bo‘yash, libos tikish kabi amaliy san‘at turlari rivojlangan bo‘lib, ular bugungi kungacha o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan.

Surxondaryolik hunarmandlar tomonidan asrlar davomida matolarni tabiiy bo‘yoqlar yordamida bo‘yash an‘anasi mavjud bo‘lgan. Bunda atrof-muhitda o‘sadigan o‘simliklardan: jiyda, pista, anor, o‘rik, uzum kabi daraxtlarning po‘sti, bargi, mevasi hamda boshqa tabiiy manbalardan foydalanilgan. Tabiiy bo‘yoqlar

nafaqat libosga o'ziga xos ko'rinish bergan, balki uning mustahkamligi, ekologik xavfsizligi va estetik jihatdan o'ziga xosligini ta'minlagan. Bu esa, milliy liboslarni nafaqat kundalik hayotda, balki marosimlarda ham keng qo'llanishiga olib kelgan.

Bugungi globallashuv va texnologiyalar davrida sun'iy bo'yoqlarning keng tarqalayotganiga qaramay, tabiiy bo'yoqlarga bo'lgan qiziqish ortib bormoqda. Zero, ekologik muhofaza, sog'lom turmush tarzi va barqaror moda tendensiyalari bu yo'nalishga yangicha nigoh bilan qarashni talab qilmoqda. Shu nuqtai nazardan, Surxondaryo viloyatining milliy liboslarida tabiiy bo'yoqlar va matolarni qo'llash an'analari nafaqat o'tmish qadriyatlari sifatida, balki bugungi zamonaviy dizayn va moda yo'nalishlarida ilhom manbai sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu maqolada aynan Surxondaryo viloyatida tabiiy manbalardan tayyorlangan bo'yoqlarning mato va liboslardagi qo'llanilishi, ularning tayyorlash usullari, ramziy va estetik ahamiyati hamda zamonaviy modadagi aks ettirilish holatlari ilmiy jihatdan yoritiladi. Maqola milliy merosimizning bir bo'lagi sifatida tabiiy bo'yoqlardan foydalanish an'analari o'rganishga, ularni kelajak avlodga yetkazish va amaliyotda qo'llash imkoniyatlarini ko'rsatishga qaratilgan.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqot Surxondaryo viloyatining milliy liboslarida tabiiy bo'yoqlar va matolardan foydalanish an'analari o'rganishga qaratilgan bo'lib, sifatli (qualitative) tahlil usullariga asoslangan. Maqola doirasida tarixiy, etnografik va amaliy kuzatuv metodlari qo'llanildi.

Birinchidan, ilmiy-tekshirish ishlari Surxondaryo viloyatining Boysun, Termiz, Denov va Sherobod tumanlarida olib borildi. Ushbu hududlar o'zining qadimiy hunarmandchilik maktablari va an'anaviy liboslari bilan ajralib turadi. Hududlardagi mavjud mahalliy ustalar, hunarmandlar, etnograf olimlar va tarixiy muzey xodimlari bilan intervyular (yuzma-yuz suhbatlar) tashkil etildi. Suhbatlarda, ayniqsa, tabiiy bo'yoqlarning qanday manbalardan olinishi, qaysi matolarga qanday usulda qo'llanilishi, ularning rangi, bardoshlilik va estetik qiymati haqidagi an'anaviy bilimlar yig'ib borildi.

Ikkinchidan, tarixiy yozma manbalar va ilmiy maqolalar tahlil qilindi. O'zbekiston Fanlar akademiyasi, Termiz davlat universiteti hamda Respublika hunarmandchilik uyushmasining kutubxonalarida saqlanayotgan xalq amaliy san'atiga oid adabiyotlar, kataloglar, arxiv materiallari va ilmiy maqolalar o'rganildi. Shuningdek, milliy liboslar bilan bog'liq ko'rgazma va ekspozitsiyalardan amaliy kuzatuvlar asosida vizual tahlillar o'tkazildi.

Uchinchidan, yig'ilgan ma'lumotlar tasniflandi va mavzuga oid jihatlar bo'yicha guruhlashtirildi. Tabiiy bo'yoqlarning turlari, qo'llanish metodlari, estetik va madaniy ahamiyati asosida tematik tahlil usulidan foydalanildi. Tadqiqot natijalarini

kuchaytirish maqsadida, foto va video materiallar, eskizlar, hamda mahalliy ustalar tomonidan tayyorlangan namunaviy mato bo'yama ishlari ham hujjatlashtirildi.

Ushbu metodologik yondashuv orqali an'anaviy bilim va amaliy tajriba uyg'unligida, Surxondaryo milliy liboslarida tabiiy bo'yoqlar va matolardan foydalanish borasidagi tarixiy hamda zamonaviy holatlar qamrab olindi.

NATIJALAR

Surxondaryo viloyatining turli hududlarida olib borilgan amaliy kuzatuvlar, suhbatlar va tarixiy manbalar tahlili asosida bir qator muhim natijalar aniqlandi:

1. **Tabiiy bo'yoqlar manbalari xilma-xilligi.** Surxondaryo viloyatida tabiiy bo'yoqlar ko'p asrlardan buyon xalq orasida keng qo'llanilgan. Jumladan, **anor qobig'i, jiyda bargi, pista po'sti, zarchava (kurkuma), qamish ildizi, o'rik po'sti, uzum bargi, nok va tut barglari** matolarni tabiiy ranglar bilan bo'yashda asosiy manba bo'lgan. Har bir o'simlikdan olinadigan rang o'ziga xos bo'lib, liboslarda ko'p hollarda ramziy ma'no kasb etgan (masalan, sariq–farovonlik, to'q qizil–himoya, yashil–baraka belgisi sifatida).

2. **Bo'yash texnikalari qadimiy an'anaga asoslangan.** Ustalar orasida "qaynatma bo'yash", "ho'l usul", "quruq usul" kabi bir necha xil tabiiy bo'yash uslublari mavjud bo'lib, bu texnologiyalar og'zaki ravishda avloddan avlodga o'tib kelgan. Aksar hollarda bo'yoq moddasi matoga yaxshi singishi uchun **zang temir, tuz, limon sharbati yoki sirka** singari tabiiy moddalardan "mustahkamlovchi" vosita sifatida foydalanilgan.

3. **Tabiiy bo'yoqlarning ekologik va estetik afzalliklari.** Mahalliy hunarmandlarning ta'kidlashicha, tabiiy bo'yoqlar matoni nafaqat chiroyli rangga bo'yaydi, balki uni uzoq saqlanadigan, teriga zarar yetkazmaydigan, salomatlik uchun xavfsiz mahsulotga aylantiradi. Shu bois qadimda aynan tabiiy bo'yoq bilan bo'yalgan matolardan **yosh bolalar kiyimlari, kuyov va kelinchak liboslari**, hamda **bayramona kiyimlar** tayyorlangan.

4. **Zamonaviy dizaynerlikda tabiiy bo'yoqlarga qayta qiziqish.** Tadqiqot natijalariga ko'ra, so'nggi yillarda ekologik toza mahsulotlar va barqaror moda g'oyasi kuchaygani sayin, mahalliy yosh dizaynerlar orasida tabiiy bo'yoqlar bilan ishlashga bo'lgan qiziqish ortib bormoqda. Ayniqsa, eksperimental kapsula kolleksiyalar yaratishda tabiiy bo'yoq bilan bo'yalgan matolar ishlatilmoqda. Bu esa, xalq amaliy san'ati bilan zamonaviy moda o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlamoqda.

5. **Madaniy identitetni saqlashdagi roli.** Surxondaryoning milliy liboslarida tabiiy bo'yoqlar bilan yaratilgan naqshlar, ranglar va mato ishlovlari nafaqat estetik ko'rinishga xizmat qiladi, balki xalqning tarixiy-madaniy merosini saqlab qolish va uni zamonaviylik bilan uyg'unlashtirishga xizmat qilmoqda.

MUHOKAMA

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Surxondaryo viloyatida tabiiy bo'yoqlar va matolar bilan ishlash madaniyati uzoq tarixga ega bo'lib, bugungi kungacha o'z dolzarbligini saqlab kelmoqda. Bu an'ana xalq amaliy san'ati, ekologik madaniyat va hududiy identitetning ajralmas qismi sifatida namoyon bo'ladi. Qadimiy davrlardan beri tabiiy manbalardan olinadigan bo'yoqlar nafaqat liboslarga rang berish uchun, balki ularning ma'naviy, ramziy, sog'liqni saqlash va estetik qiymatini oshirish maqsadida ham qo'llanilgan.

Surxondaryo xalqining tabiiy resurslardan oqilona foydalanishi, shuningdek, ularni bo'yoq manbai sifatida tanlab olishi – bu hudud aholisi va tabiat o'rtasidagi muvozanatli munosabatlar borligini ko'rsatadi. Ayniqsa, liboslar bezaklaridagi ranglarning ramziy ma'nosi va ularni tabiiy usulda hosil qilish bo'yicha shakllangan og'zaki bilimlar jamiyatda avlodlar uzviyligini ta'minlagan. Tabiiy bo'yoqlarning ishlatilishi orqali nafaqat ekologik xavfsizlik ta'minlangan, balki milliy dizaynning o'ziga xosligi ham mustahkamlangan.

Bugungi kunda sun'iy va kimyoviy bo'yoqlarning arzonligi sababli ko'plab hunarmandlar va ishlab chiqaruvchilar tabiiy bo'yoqlardan foydalanishni cheklamoqda. Biroq ekologik dizayn, sog'lom turmush tarzi, zero-waste va barqaror moda konsepsiyalari ortidan, ayniqsa, yosh dizaynerlar va moda olimlari orasida tabiiy bo'yoqlarga nisbatan qiziqish ortib bormoqda. Bu esa, an'anaviy bilimlarning qayta tiklanishi va zamonaviy dizayn bilan uyg'unlashtirilishiga imkon yaratmoqda.

Shuningdek, xalq amaliy san'atini ilmiy va amaliy jihatdan chuqur o'rganish, tabiiy bo'yoq manbalarini sistematik ravishda tasniflash, ularni ekologik dizayn jarayonlarida kengroq qo'llash orqali nafaqat milliy merosni saqlab qolish, balki uni global modaga integratsiyalash imkoniyatlari yuzaga kelmoqda.

Shu sababli, Surxondaryo milliy liboslarida tabiiy bo'yoqlarning o'rni faqatgina tarixiy emas, balki bugungi va ertangi moda uchun ham dolzarb va istiqbolli yo'nalish sifatida baholanishi lozim.

XULOSA

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, Surxondaryo viloyatining milliy liboslarida tabiiy bo'yoqlar va matolardan foydalanish uzoq tarixiy ildizlarga ega bo'lib, bu an'ana xalqning madaniyati, tabiatga munosabati hamda estetik qarashlari bilan chambarchas bog'liq. Ayniqsa, Boysun, Denov, Sherobod kabi hududlarda tabiiy o'simliklar asosida tayyorlangan bo'yoqlardan foydalanish madaniyati hali-hanuzgacha saqlanib qolgan. Ushbu bo'yoqlardan olingan ranglarning har biri muayyan ma'noga ega bo'lib, ular liboslar orqali shaxsning yoshi, maqomi, kayfiyati yoki bayramona holatini ifodalagan.

Mahalliy hunarmandlar tomonidan qo'llanilgan qaynatma, botirish, ho'l va quruq bo'yash texnikalari – avloddan avlodga og'zaki an'ana sifatida o'tib kelgan. Bu texnologiyalar nafaqat o'zining ekologik tozaligi bilan, balki natijaning barqarorligi, ranglarning tabiiylik darajasi va matolarga beriladigan chuqur mazmuni bilan ajralib

turadi. Shu bois, o'tmishda aynan tabiiy bo'yoqlar bilan ishlangan matolar bolalar, kelin-kuyovlar hamda marosim liboslari uchun tanlab olingan. Bu esa ularning hayotiy, madaniy va ruhiy qiymatini yanada oshirgan.

Zamonaviy davrda kimyoviy bo'yoqlarning keng tarqalishi tufayli tabiiy bo'yoqlar qo'llanilishi kamaygan bo'lsa-da, ekologik muammolar, sog'liq uchun xavfsizlik, tabiiy mahsulotlarga bo'lgan talabning ortishi natijasida yana ularni qayta tiklash zarurati yuzaga kelmoqda. Shu nuqtai nazardan olib qaraganda, Surxondaryo viloyatida mavjud tabiiy bo'yoq manbalarini ilmiy asosda o'rganish, ularni sistemalashtirish, innovatsion dizayn ishlanmalariga tatbiq etish orqali an'anaviy bilimlar zamonaviy modada yangi nafas olishi mumkin.

Shuningdek, bu an'analar nafaqat dizayn va amaliy san'at sohalari uchun, balki turizm, madaniyat, ekologiya va ta'lim tizimlarida ham katta ahamiyatga ega. Tabiiy bo'yoqlar asosidagi liboslar yaratish orqali hududiy identitetni mustahkamlash, mahalliy brendlar rivojiga turtki berish, ekologik moda konsepsiyalarini ilgari surish va yosh avlodda tabiatga nisbatan hurmat tuyg'usini shakllantirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, Surxondaryo viloyatining milliy liboslarida tabiiy bo'yoqlar va matolardan foydalanish nafaqat o'tmishdagi qadriyat, balki zamonaviy dizayn va barqaror taraqqiyot uchun ham istiqbolli yo'nalishdir. Bu boradagi tadqiqotlar va amaliy ishlar davom ettirilsa, xalq amaliy san'ati bilan global moda o'rtasidagi ko'priklar barpo etilishi mumkin.

Bibliografiya

1. Baymuhamedov, Sh. **O'zbek matolari va ularning tarixi**. Toshkent: Fan nashriyoti, 2019.
2. Karimov, A. **Hunarmandchilik va milliy matolar**. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2021.
3. Vogue Magazine. **The Rise of Ikat in Global Fashion**. New York, 2022.
4. Business of Fashion. **Traditional Textiles in Contemporary Design**. London, 2023.
5. Harper's Bazaar. **Uzbek Fabrics in International Fashion Trends**. Paris, 2023.